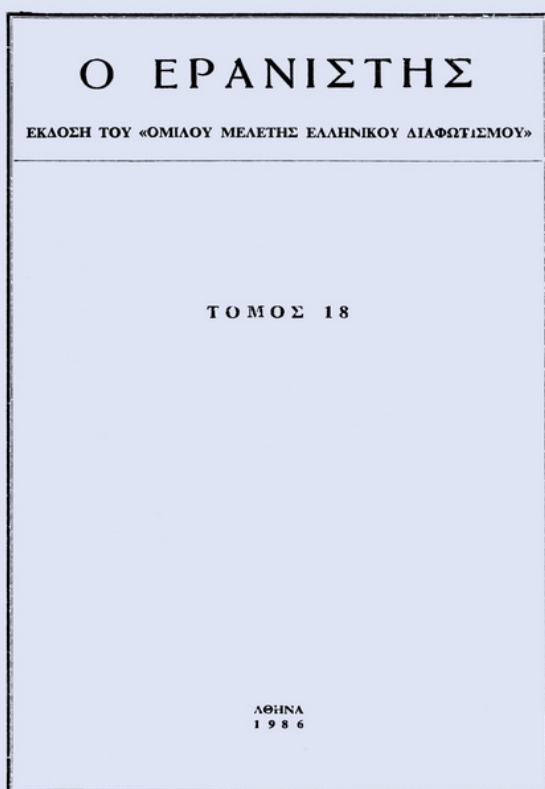


The Gleaner

Vol 18 (1986)



Τα Σούτσεια. Βιβλιογραφική συμβολή

Καλλιόπη Πολέμη

doi: [10.12681/er.290](https://doi.org/10.12681/er.290)

To cite this article:

Πολέμη Κ. (1986). Τα Σούτσεια. Βιβλιογραφική συμβολή. *The Gleaner*, 18, 137–148. <https://doi.org/10.12681/er.290>

ΤΑ ΣΟΥΤΣΕΙΑ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΣΥΜΒΟΛΗ

Ἐς διευκρινιστεῖ εὐθὺς ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ὅτι μποροῦμε πιά μὲ ἀπόλυτη βεβαιότητα νὰ ἀποδίδουμε τὰ «Σούτσεια», ἀπὸ τὴν προσφώνηση τοῦ «Σ. Κ. Βλαστοῦ»¹ ὡς τὸ «Ἐπίμετρον», στὸν Κωνσταντῖνο Ἀσώπιο καὶ μόνο². Στὸ ἀκατάτακτο τμῆμα τοῦ ἀρχείου του³ σώζονται ἰδιόχειρες σημειώσεις, σχέδια καὶ τυπογραφικὰ δοκίμια τῶν «Σουτσειῶν», διορθωμένα ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν Ἀσώπιο. Ἐξάλλου στὴν ἀλληλογραφία

1. Στὸ Ἀρχεῖο Ἀσώπιου (Σύμμεικτα IV, φάκ. 2) σώζεται τὸ τυπογραφικὸ δοκίμιο μὲ τὴν προσφώνηση αὐτῇ, διορθωμένη ἀπὸ τὸ χέρι τοῦ Ἀσώπιου (βλ. *ἔδω* τὴν φωτομηχανικὴ ἀναπαραγωγὴ). Ἐπισημαίνω ὅτι κατὰ πᾶσα πιθανότητα γράφτηκε, καὶ σίγουρα πάντως τυπώθηκε μετὰ τὴν ὀλοκλήρωσιν τοῦ ἔργου (τὸ φύλλο ὀλοφάνερα εἶναι πρόσθετο, δὲν ἀνήκει δηλαδὴ στὸ πρῶτο τυπογραφικόν, καὶ στὴ σ. β' ὑπάρχουν τὰ τυπογραφικὰ σφάλματα ὀλοκλήρου τοῦ βιβλίου) καὶ τότε ὁ Σ. Κ. Βλαστός, θύμα τῆς χολέρας δὲν ζοῦσε πιά. Τὰ *Σούτσεια* εἶναι τὸ τελευταῖο «σύγγραμμα» ποὺ τυπώθηκε «ἐκ τῶν πιεστηρίων τοῦ μακαρίτου Σ. Κ. Βλαστοῦ ζώντος» (ἐφ. *Ἀθηνᾶ*, ἀρ. 2179, 2 Νοεμβρίου 1854). Ἐς θυμίσουμε στὸ σημεῖο αὐτὸ πῶς ἦδη ὁ Γ. Χρυσοβέργης (*Τὸ Ἐπιδόρπιον τοῦ Γραμματοφάγου*, 1854, σ. 13) ἐπισημαίνει «ὅτι ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους, δηλαδὴ ἀπὸ τοῦ ψευδυπογράφου προλόγου τοῦ τυπογράφου, μέχρι τέλους τοῦ βιβλίου ἀναφαίνεται καὶ εἶναι τὸ αὐτὸ ὕφος, ὁ αὐτὸς χαρακτήρ καὶ τὸ αὐτὸ ἰδίωμα».

2. Ὁ τίτλος τῆς μικρῆς αὐτῆς ἐργασίας σκόπιμα δηλώνει πῶς μόνο βιβλιογραφικὸ ἐνδιαφέρον ἔχουν ὅσα ἔπονται. Τὸ πρόβλημα τῶν ἀνώνυμων ἔργων ἔχει τεθεῖ μὲ πολὺ σαφὴ τρόπο ἀπὸ τὸν Κ. Θ. Δημαρᾶ: «Πολὺ σπουδαιότερη ὑπόθεσις ἀποτελεῖ ἡ ὀρθὴ τοποθέτησις τῶν ἀνώνυμων παραδομένων ἔργων μέσα στὸ πραγματικόν, τὸ φυσικόν τοις, κλίμα. Τὰ πλεονάζοντα ἀπὸ τὰ ἔργα τῶν ἀνθρώπων ἀνήκουν περισσότερο στὸ πνεῦμα μιᾶς ὁμάδας, μιᾶς στιγμῆς, παρὰ στὸ πνεῦμα ἐνὸς ἀτόμου· ἡ ὀρθὴ ἀνίχνευσις τοῦ χώρου στὸν ὁποῖο πρέπει νὰ ἐνταχθεῖ τὸ κάθε τέτοιο τεκμήριον ἀποτελεῖ φροντίδα λυσιστελέστερη ἀπὸ ἄλλες πλεονάζοντες προσωπικὲς μέριμνες· τότε καὶ τὸ ἔργο μπορεῖ νὰ ἐρμηνευθεῖ σὲ ὅλες τὰς προϋποθέσεις του καὶ σὲ ὅλες τὰς προεκτάσεις του, καὶ ἡ ὁμάδα στὴν ὁποία ἀνήκει φωτίζεται καλύτερα» (*Ἐπιλεγόμενα* στὴ συλλογικὴν ἔρευνα *Σταθμοὶ πρὸς τὴν Νέα Ἑλληνικὴ Κοινωνία*, Ἀθήνα 1965, σ. 234). Στὴν περίπτωσιν τῶν *Σουτσειῶν*, ἐπειδὴ ἀκριβῶς παραπέμπουν ἀπὸ μόνα τοὺς στὴν ὁμάδα ποὺ τὰ κυκλοφόρησε, ὅσο ἔμμεση καὶ ἂν ἀποδεικνύεται ἡ συμβολὴ τῆς, παραμένει πάντα ἰδιαίτερα σημαντικὴ.

3. Ε.Β.Ε., τμῆμα χειρογράφων: Ἀσώπιου Σύμμεικτα, I, II, II/I, III, IV, V/I, V/2, V/3, VI/2, VII/I, VIII, IX/1, IX/2, X/I, XII/I, XIII/I, XV/I, XV/2.

του — καταταγμένη αυτή — μπορούμε να παρακολουθήσουμε τη διακίνηση του βιβλίου από τὸν συγγραφέα⁴. Λιγότερο ἢ περισσότερο ἐπιφυλακτικὰ στοὺς ὑπόλοιπους γνώριμους, ἐντελῶς ἀπροκάλυπτα στὸ γιό του Εἰρηναῖο (10 Νοεμβρίου 1854) ποὺ βρίσκεται στὸ Παρίσι, ὁμολογεῖ: «Διὰ τῆς πρεσβείας πέμπω σοι ἀντίτυπον τοῦ νέου πονήματός μου ὅπερ ἀνώνυμον μὲν, ἀλλ' ἐστὶν ἐμόν. Ὁ ἄνθρωπος καθ' οὗ γράφεται ἐκίνησεν καὶ τὴν ἐμὴν χολὴν καὶ κατήντησεν ἀφόρητος»⁵.

Ὑποθέτω ὅτι στὴν Ἀθήνα τῆς ἐποχῆς ἕνα ἔργο σὰν τὰ «Σούτσεια», ἔχοντας μάλιστα ὑπόψη τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο, ὅπως θὰ δοῦμε στὴ συνέχεια, κυκλοφόρησε, δύσκολα θὰ μπορούσε νὰ διατηρήσει τὴν ἀνωνυμία τοῦ συγγραφέα του, πράγμα ποὺ θὰ γνώριζε βέβαια καὶ ὁ Ἀσώπιος. Ἀπὸ τὴν ἄποψη αὕτη εἶναι χαρακτηριστικὸ πῶς κανένας

4. Οἱ σχετικὲς μετὰ τὴ διακίνηση τῶν *Σουτσειῶν* ἐπιστολές: πρὸς τὸν Εἰρηναῖο Ἀσώπιο (Παρίσι): Ἀσ. 1590 (31 Ὀκτωβρίου 1854), καὶ Ἀσ. 1591 (10 Νοεμβρίου 1854): σχέδια ἐπιστολῶν Ἀσ. 1814, σ. 169 (31 Ὀκτωβρίου 1854) καὶ σ. 176 (1 Νοεμβρίου 1854), σ. 184 (15 Δεκεμβρίου 1854), σ. 186 (5 Ἰανουαρίου 1855): πρὸς τὸν Ἀνδρέα Παπαδόπουλο-Βρεττό, (Βενετία), σχέδια ἐπιστολῶν: Ἀσ. 1814, σ. 174 (1 Νοεμβρίου 1854) καὶ σ. 196 (7 Ἀπριλίου 1855): ἀπὸ τὸν Ἀνδρέα Παπαδόπουλο Βρεττό: Ἀσ. 398 (13/29 Μαρτίου 1855): πρὸς τὸν Ἀθανάσιο Πολίτη (Κέρκυρα): σχέδιο ἐπιστολῆς Ἀσ. 1814, σ. 178 (19 Νοεμβρίου 1854): ἀπὸ τὸν Ἀθανάσιο Πολίτη: Ἀσ. 882 (9 Δεκεμβρίου 1854): πρὸς τὸν Θεμιστοκλῆ Παπαλουκά (Μεσολόγγι): σχέδιο ἐπιστολῆς Ἀσ. 1814, σ. 185 (18 Δεκεμβρίου 1854): ἀπὸ τὸν Θεμιστοκλῆ Παπαλουκά: Ἀσ. 804 (11 Δεκεμβρίου 1854) καὶ Ἀσ. 805 (26 Δεκεμβρίου 1854): πρὸς τὸν [Ἀμβρόσιο Σ.;] Ράλη (Τεργέστη): σχέδιο ἐπιστολῆς Ἀσ. 1814, σ. 194 (25 Φεβρουαρίου 1855): ἀπὸ τὸν Χαρίλαο Τρικούπη (Λονδίνο): Ἀσ. 443 (4/16 Ἀπριλίου 1855): πρὸς τὸν Μαρίνο Παπαδόπουλο-Βρεττό: σχέδιο ἐπιστολῆς Ἀσ. 1814, σ. 199 (30 Ἀπριλίου 1855): ἀπὸ τὸν Π. Α. Οἰκονόμο (Ζαγορά): Ἀσ. Σύμμεικτα (11/1-30 Αὐγούστου 1855). Στὰ Σύμμεικτα (ΧΠ/1, φάκ. Ι' βλ. ἐδῶ, φωτομηχανικὴ ἀναπαραγωγή), σώζεται ἐπίσης καὶ ἡ «Σουτσειῶν διανομή», ἕνα φύλλο ὅπου ὁ Ἀσώπιος κρατᾷ τίς σχετικὲς σημειώσεις. Σύμφωνα μὲ τὸν κατάλογο αὐτό, τὴ στιγμή ποὺ γράφεται, ἔχουν δοθεῖ ἀνὰ ἕνα ἀντίτυπο στοὺς [Ἀλέξανδρο ἢ Νικόλαο] Μαυροκορδάτο, [Περικλῆ] Ἀργυρόπουλο, [Γεώργιο] Ψύλλα, Θ. Φαρμακίδη, Λασκαρίδην, Χρ. Βυζάντιο, [Κωνσταντῖνο Ἀλ.(:)] Χαντσερεῖ, Κοσκινᾶ, [Ἀναστάσιο] Γούδα, [Γεώργιο Κοζάκη ἢ Χρ. Πρετεντέρη] Τυπάλδο, [Ἰωάννη] Βενθύλο, Ἰωάννη Βαρλαάμ, Εἰρηναῖο Ἀσώπιο καὶ τὴν Ἀναγνωστικὴ Ἑταιρεία Κερκύρας: πρόκειται νὰ δοθοῦν στοὺς [Γεώργιο] Πρινάρη, Καλλέργη, [Ἀνδρέα ἢ Μαρίνο] Παπαδόπουλο [Βρεττό], Παλαιολόγο, [Χαρίλαο] Τρικούπη, [Μισαήλ:] Ἀποστολίδη καὶ [Ἀθανάσιο] Πολίτη, ὁ ὁποῖος «ἔλαβε τὰ πέντε πρῶτα φύλλα», ἐνῶ «Ἐλαβὼν διὰ [Σταματίου] Κρίνου» οἱ [Κοσμάς] Σιατήρης, Φίλιππος Ἰωάννου, [Θεόδωρος] Μανούσης, Ἐμ. Ἀντωνιάδης (οἱ τρεῖς τελευταῖοι «ἐκτὸς τῶν πέντε πρῶτων φύλλων»). (Οἱ ταυτίσεις, ὅπου ἔγιναν, ἐκτὸς ἀπὸ προφανεῖς περιπτώσεις, στηρίζονται στὴν ἀλληλογραφία τοῦ Ἀσώπιου).

5. Ε.Β.Ε., τμ. χγφ, Ἀσ. 1591.

σχεδόν από όσους είχαν έμπλακεί στη σχετική διαμάχη δέν άμφέβαλε για την πατρότητα του βιβλίου. Έτσι ό Παναγιώτης Σούτσος άπαντά στις πρώτες όγδόντα σελίδες των «Σουτσειών» που έχουν ήδη κυκλοφορήσει, με ένα άρθρο του στον «Αίωνα» (άρ. 1413, 28 Νοεμβρίου 1853), του όποιου ό υπότιτλος, — Κύριε Κωνσταντίνε Άσώπιε! — είναι ιδιαίτερα εύγλωττος. Ό άώνυμος έγκωμιαστής των «Σουτσειών» στην «Άθηνά» (άρ. 2183, 13 Νοεμβρίου 1854), ξέρει για ποιόν μιλά, άφου τον χαρακτηρίζει «γραμματοφάγον και πολύπειρον γέροντα». Τέλος, ό Γ. Χρυσοβέργης, στους λιβέλους του «Τό Έπιδόρπιον του Γραμματοφάγου ή ό Αυτόβλητος Σουτσοκρούστης» και «Ό Σκαρλάτος ή του Έπιδορπίου τά Θαυμάσια», γνωρίζει βέβαια ποιός είναι ό στόχος της επίθεσής του⁶. Η άώνυμία λοιπόν στην προκειμένη περίπτωση φαίνεται νά ξεπερνά τά όρια της τυπικής — για τις φιλολογικές έριδες — θωράκισης.

Έκεί που ίσως πρέπει κανείς νά επιμείνει είναι ότι ό Άσώπιος καλύπτεται πίσω από έναν πληθυντικό· τά «Σούτσεια» θέλουν νά δηλώνουν ότι έχουν πολλούς συντάκτες, που είναι «λόγιοι» συνάμα και «σπουδασταί»⁷. Η επίθεση του Παναγιώτη Σούτσου είχε για άπώτερο στόχο της τή νοοτροπία μιās ομάδας· άρα και ή άντεπίθεση, έστω και προερχομένη από μία και μοναδική πένα, έπρεπε νά εκφράζει, τυπικά και ουσιαστικά, όλα τά μέλη της ομάδας αυτής, αλλά και γενικότερα όσους λόγιους ή σπουδαστές συμερίζονταν τις άρχές της. Με τον τρόπο αυτό εξασφαλιζονταν πιθανόν τά «Σούτσεια», ανάμεσα στα άλλα, και από τον κίνδυνο νά θεωρηθοϋν προϊόν μιās προσωπικής αντίδικίας, όποτε και ή έμβέλειά τους θά ήταν περιορισμένη.

Έκτός από τον άμφισβητούμενο συντάκτη τους, τά «Σούτσεια» έθεταν και πρόβλημα χρονολόγησης. Σύμφωνα με τή σελίδα τίτλου εκδόθηκαν τό 1853. Στο έξώφυλλο αναγράφεται ή χρονολογία 1854⁸.

6. Βλ. *Τό Έπιδόρπιον*, σ. 19 («ό κεκρυμμένος των Σουτσειών συντάκτης είναι ό τέταρτος των προμνημονευθέντων καθηγητών· τό «τέταρτος» αναφέρεται στη σειρά με την όποία μνημονεύονται στις σελίδες 13-14, όπου έννοείται πρώτος ό Φ. Ίωάννου, δεύτερος και τρίτος οι Θ. Μανούσης και Θ. Φαρμακίδης και τέταρτος ό Άσώπιος) και σ. 29, καθώς και Γ. Χρυσοβέργης *Ό Σκαρλάτος*, σ. 102.

7. *Τά Σούτσεια*, σ. α' και 6.

8. Στη βιβλιογραφία Γκίνη-Μέξα τά *Σούτσεια* αναφέρονται μία φορά στο 1853 (τ. Β', άρ. 6137) και μία στο 1854 (τ. Β', άρ. 6368), όπου και ό τίτλος, από τό έξώφυλλο, είναι διαφορετικός: *Φιλολογίας, παλαιάς τε και νέας, Πάρεργα, ήτοι τά Σούτσεια, υπό Κ.*

Τέλος, στο «Ἐπίμετρον», ἀφήνεται νὰ ἐννοηθεῖ ὅτι ἡ διαδικασία ἐκτύπωσης διάρκεσε ἀρκετὸ χρόνο⁹.

Βασιζόμενοι στὴν ἀλληλογράφια τοῦ Ἀσώπιου καὶ τὰ σχέδια τῶν ἐπιστολῶν γιὰ τὰ ὁποῖα ἤδη μιλήσαμε, στὶς ἐφημερίδες τῶν χρόνων 1853-1855 καὶ τὰ ἐριστικὰ φυλλάδια ποὺ ἀκολούθησαν τὸ ἔργο, μποροῦμε μὲ βεβαιότητα νὰ καταλήξουμε στὰ ἐξῆς: ὁ Ἀσώπιος ἀρχίζει, «δοκιμαστικά», νὰ τυπώνει τὰ «Σούτσεια» καὶ νὰ τὰ διανέμει, σὲ περιορισμένο μᾶλλον κύκλο, τὸ Σεπτέμβριο τοῦ 1853. Στὶς 3 Ὀκτωβρίου ἢ «Ἀθηνᾶ» ἀναγγέλλει ὅτι κυκλοφόρησαν τὰ δύο πρῶτα «φυλλάδια» τῶν Σουτσειῶν —πρόκειται γιὰ τὶς σελίδες 1-32. Στὶς 4 Νοεμβρίου ἀναγγέλλει τὰ ἐπόμενα δύο —σελίδες 33-64— καὶ συσταίνει «τὰ μέχρι τοῦδε ἐκδοθέντα φύλλα εἰς τοὺς φιλολόγους, οἵτινες θέλουσιν ἀναγνώσει αὐτὰ μετὰ πλείστης ἡδονῆς καὶ ὠφελείας». Μέχρι τὸ τέλος Νοεμβρίου θὰ κυκλοφορήσει ἕνα ἀκόμη (τὸ πέμπτο¹⁰) φυλλάδιο —οἱ σελίδες 65-80. Ἀκολουθεῖ ἀνάπαυλα δύο περίπου μηνῶν, στὴ διάρκεια τῆς ὁποίας ὁ ἴδιος ὁ Ἀσώπιος δημοσιεύει στὴν «Ἀθηνᾶ» δύο τουλάχιστον ἄρθρα (Δεκέμβριος 1853) ποὺ ὑπογράφονται κι αὐτὰ ἀπὸ τοὺς «Συντάκτας τῶν Σουτσειῶν»¹¹. Τὸ γεγονὸς ὅτι ἀναφέρονται συνοπτικά, καὶ μάλιστα μὲ συγκεκριμένες παραπομπές, στοὺς περιεχόμενους τῶν σελίδων ποὺ εἶχαν κυκλοφορήσει ὡς ἐκείνη τὴ στιγμή, ἀποτελεῖ μιὰν ἀκόμη ἔνδειξη πὼς οἱ ἀναγνώστες τὶς εἶχαν ἤδη στὰ χέρια τους ἢμποροῦσαν νὰ τὶς προμηθευτοῦν, ὅπως ἐξάλλου τοὺς εἶχε συστήσει ἢ «Ἀθηνᾶ» (ἀρ. 2031), στὶς 14 Νοεμβρίου 1853. Ἀπὸ τὸν Ἰανουάριο ἢ ἐκτύπωση συνεχίζεται «ἀθόρυβα» καὶ τελειώνει σὲ χαλεποὺς καιροὺς (τέλη Σεπτεμβρίου – ἀρχὲς Ὀκτωβρίου 1854), ὅταν ἢ Ἀθηνᾶ εἶχε

⁹ Ἀσώπιου. Ἐν Ἀθήναις τύποις Σ.Κ. Βλαστοῦ 1854. Πρόκειται δηλαδὴ γιὰ τὸν τίτλο ποὺ ὑποτίθεται ὅτι προτάθηκε στοὺς συντάκτες τῶν Σουτσειῶν, ἀλλὰ ἐκεῖνοι «δὲν ἔσπερξαν, εἰπόντες ὅτι ἂ γεγράφασι γεγράφασι, καὶ ὅτι τὸ ὄνομα δὲν δύναται νὰ βλάψῃ τὸ πρᾶγμα» (Τὰ Σούτσεια, σ. α' -β').

⁹ Τὰ Σούτσεια, σ. 257.

¹⁰ Πβ. «Σουτσειῶν διανομή» (βλ. σημείωση 4), ὅπου ἡ ἰδιαιτερότητα, ὡς πρὸς τὸν τρόπο κυκλοφορίας τους, τῶν «πέντε πρώτων φύλλων» φαίνεται καθαρὰ στὶς περιπτώσεις τῶν Πολίτη, Φίλιππου Ἰωάννου, Μανούση καὶ Ἐμμ. Ἀντωνιάδη.

¹¹ Τὸ πρῶτο (ἐφ. Ἀθηνᾶ, ἀρ. 2042, 3 Δεκεμβρίου 1853), στοὺς ὁποῖο μάλιστα παραπέμπει ὁ ἴδιος ὁ Ἀσώπιος (βλ. Τὰ Σούτσεια, σ. 254), δυστυχῶς δὲν μπόρεσα νὰ τὸ δῶ γιατί τὸ φύλλο αὐτὸ λείπει ἀπὸ τὴ σειρά τῆς Ἀθηνᾶς τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Βουλῆς, ἐνῶ στὶς ἄλλες γνωστὲς μου σειρὲς (Ε.Β.Ε., Ε.Σ.Η.Ε.Α.) δὲν ὑπάρχει καθόλου ὁ ἀντίστοιχος τόμος. Στὸ ἀρχεῖο τοῦ Ἀσώπιου, (Σύμμεικτα II/1), σώζονται δύο τουλάχιστον σχέδια γιὰ ἕνα τρίτο ἄρθρο, ποὺ ἀπ' ὅσο γνωρίζω δὲν δημοσιεύτηκε, ἐνῶ ὑπάρχει καὶ ὁ τίτλος μόνο ἐνὸς τέταρτου ἁρθρου: «Περὶ Κοραῆ» (Σύμμεικτα I).

ἤδη πληγεί ἀπὸ τὴν ἐπιδημία τῆς χολέρας πού μετέδωσαν τὰ Ἀγγλο-γαλλικὰ στρατεύματα κατοχῆς. Τότε ἀρχίζει καὶ ἡ διακίνηση τοῦ βιβλίου, γιὰ τὴν ὁποία κάναμε λόγο πρὶ πάντων.

Γιὰ ὅσους γνωρίζουν τὴ διστακτικότητα πού χαρακτηρίζει γενικὰ τὸν Κωνσταντῖνο Ἀσώπιο, ἡ μέθοδος πού ἀκολούθησε στὴν ἐκδοση τοῦ πρὶ ἐριστικοῦ ἔργου του ταιριάζει ἀπόλυτα μὲ τὴν εἰκόνα πού ἔχουν σχηματίσει γι' αὐτόν. Ὅπως ὁμολογεῖ ὁ ἴδιος, ξεκινώντας τὰ «Σούτσεια», δὲν εἶχε ὑπόψη του νὰ ἐκταθεῖ τόσο πολὺ καὶ πίστευε ὅτι μὲ τὰ πρῶτα μόνο «φύλλα» θὰ πετύχαινε τὸ ἐπιδιωκόμενο ἀποτέλεσμα¹². Ἄν ὁ ἀντίπαλος δὲν εἶχε φανεῖ τόσο ἀμετάπειστος καὶ τὸ εὐρύτερο κοινὸ δὲν τὰ εἶχε καλωσορίσει, ἴσως θὰ συγκαταλέγονταν κι αὐτὰ στὰ «ἡμιτελῆ» ἔργα τοῦ Ἀσώπιου. Ἡ ἀνταπόκριση ὅμως στὴ δοκιμαστικὴ ἐπίθεση ἦταν τέτοια κι ἀπὸ τὶς δύο πλευρὲς, ὥστε ἡ ἐπισημοποίηση καὶ ἡ ὁλοκλήρωσή της ὑπῆρξε ἀναπόφευκτη καί, κατὰ τὸ δυνατόν, ἀκίνδυνη.

Στὸν πίνακα πού ἀκολουθεῖ, χωρισμένα κάπως σχηματικά, ἀνάλογα μὲ τὸ στρατόπεδο ἀπὸ τὸ ὁποῖο προέρχονται, δίνονται τὰ δημοσιεύματα στὸν τύπο καὶ τὰ φυλλάδια τὰ σχετικὰ μὲ τὰ «Σούτσεια» πού γνωρίζω, καθὼς καὶ τὰ στάδια τῆς δικῆς τους ἐκδοτικῆς πορείας. Σχολαστικὸς, χωρὶς ἀμφιβολία, ὁ πίνακας αὐτός, ἐλπίζω νὰ φανεῖ καὶ χρησιμὸς σὲ κάποιους· ἔστω γιὰ τὸ διάστημα πού τὸ ξεφύλλισμα τῶν παλιῶν ἐφημερίδων θὰ προσκομίσει ἀκόμα ποικίλα «εὐρήματα», δεῖγμα καὶ τοῦτο τῆς συστηματικῆς καὶ ἀναγκαστικὰ συλλογικῆς δουλειᾶς πού, ὅπως γενικὰ ἀναγνωρίζεται, ἐκκρεμεῖ νὰ γίνῃ στο ὅριο αὐτό.

Τὸ «σούτσειο» στρατόπεδο

Τὸ στρατόπεδο τῶν Σουτσειῶν

1851 Π. Σούτσος, *Τὰ Ἀπαντα*, τόμος Α'.

1853

(25 Μαρτίου, Ράλλειος Διαγωνισμός: βράβευση Γ. Ζαλοκώστα, ἔπαινος Γ. Τερτσέτη).

15 Ἀπριλίου, ἐφ. *Αἰών*, ἀρ. 1349:
ἄρθρο Ι. Σ. [= Π. Σούτσος]¹³ στὴ
στήλη «Φιλολογία».

12. Βλ. *Τὰ Σούτσεια*, σ. 257.

13. Βλ. *Τὰ Σούτσεια*, σ. 3 κ. ἐξ. καθὼς καὶ Παν. Μουλλᾶς, *Ἡ διαμάχη Π. Σούτσου - Κ. Ἀσωπίου (1853) καὶ ἡ ἱστορικὴ συγκυρία*, Ἀθήνα 1977, σ. 142-143 (ἀνάτυπο ἀπὸ τὸ π. Ὁ Ἑρανιστής, τ. ΙΑ').

ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΑΝΑΓΝΩΣΤΑΣ.

Ὁ κατὰ πρῶτον ἰδὼν τὴν ἐπιγραφὴν τοῦ πα-
ρόντος πονήματος θέλει νομίσει θεδαίως ἢ ὅτι με-
γάλην βαρύτητα ἔδωκεν εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ κυ-
ρίου Π. Σούτσου οἱ ἐκδίδεται, εἰς τόσον σπουδαῖον
σύγγραμμα τοσοῦτον ὄνομα προσκαλλήσαντες, ἢ
ὅτι κατὰ τὸ ὄνομα εἶναι καὶ τὸ πρᾶγμα, φαύλη
καὶ ταπεινὴ παιδιὰ, πᾶν ἄλλο δηλ. ἢ σπουδαῖον τι
πόνημα. Ἀλλ' οὐδέτερον τούτων ὑπάρχει· τὸ πόνι-
μα, σπουδῆς ἄξιον περιέχον, καὶ ὑπὸ λογίων γρα-
φῆν ἀκριβῶς γνωρίζοντων τὸ ἑαυτῶν ἔργον, εἶναι
σπουδαιότατον, ἐπιγραφή δὲ οὕτω κατὰ τύχην,
διότι ὁ κύριος Π. Σούτσος ἔδωκεν ἀφορμὴν, καὶ διὰ
τοῦτο νομίζω ὅτι πρέπει νὰ τὸν εὐχαριστῶσιν οἱ
νέοι.

Φίλοι προὔτρεψαν τοὺς συντάκτας νὰ τὸ ἐπιγρά-
ψωσι Παρατηρήσεις εἰς τὴν γραμματικὴν / /
φιλολογίαν, μετρικὴν καὶ ποίησιν ἀναφε-
ρόμεναι, εἰς ἃς ἔδωκεν ἀφορμὴν ἡ Νέα
Σχολὴ τοῦ κυρίου Π. Σούτσου, ἢ, συντομώ-
τερον, Φιλολογίας Παλαιᾶς τε καὶ Νέας
Περσῆς.

Ἀλλ' ἐπειδὴ οἱ συντάκται δὲν ἴσταντο, εἰπόντες
ὅτι γεγράφασι γεγράφασι, καὶ ὅτι τὸ ὄνομα
δὲν δύναται νὰ ἐλαίψῃ τὸ πρᾶγμα, τούτου χάριν,
διὰ σέβας πρὸς τοὺς συντάκτας, ἐκδίδεται τὸ πό-
νημα τοῦτο, ὡς ἀπ' ἀρχῆς ἐπιγραφή, τὰ Σού-
τσεια, κτλ.

Ὁ τυπογράφος

Σ. Κ. ΒΑΣΙΛΟΣ.

18 Ἀπριλίου, ἐφ. Ἑλπίς, ἀρ. 718: μετριοπαθῆς ἀνώνυμη ἀπάντησις στὸν Ι.Σ.

(;) *Μνημοσύνη*, τ. Α', τεῦχος ΚΓ': Γ. Χ. Ζαλοκώστας: «Παρατηρήσεις ἐπὶ τοῦ ἄρθρου “Φιλολογία” καταχωρισθέντος ὑπὸ ἀνώνυμου τινὸς Ι.Σ. ἐν τῷ Αἰῶνι».

6 Μαΐου, ἐφ. *Αἰών*, ἀρ. 1354: Π. Σοῦτσος, *Σχολή Νέα*.

14 Μαΐου, ἐφ. Ἀθηνᾶ, ἀρ. 1973: Ἀριστείδης Παλαιολόγος, «Ὁλίγα τινὰ περὶ τῆς νέας σχολῆς τοῦ πεζοῦ λόγου».

20 Μαΐου, ἐφ. *Αἰών*, ἀρ. 1358: Π. Σοῦτσος, *Φιλολογία ἢ Ἀνάστασις τῆς Ἑλληνικῆς...* (ποίημα).

[Ἰούνιος: ἀρχίζουν — κατὰ τὸν Π. Σοῦτσο¹⁴ — νὰ γράφονται τὰ *Σούτσεια*].

Αὐγουστος, Π. Σοῦτσος, *Νέα Σχολή τοῦ Γραφομένου Λόγου ἢ Ἀνάστασις τῆς Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς Γλώσσης Ἐννοουμένης ὑπὸ Πάντων*.

19 Αὐγούστου, ἐφ. Ἀθηνᾶ, ἀρ. 2006: «Ὁ Μαγνητισμὸς» (σατιρικό ἀνώνυμο ποίημα· στόχος τῆς σάτιρας: ἡ *Νέα Σχολή*).

14. Σὲ ἄρθρο τοῦ στὸν *Αἰώνα* (ἀρ. 1413, 28 Νοεμβρίου 1853), ἀπειθυνόμενος στὸν Κ. Ἀσώπιο, γράφει τὰ ἑξῆς: «Κατ' αὐτῆς τῆς νέας Σχολῆς ἢ νέας Μεθόδου μου σοφὲ Διδάσκαλε τῆς Φιλολογίας ἀπὸ τοῦ Ἰουνίου μηνὸς συγγράφεις καὶ ἡ Ἀθηνᾶ δις προειδοποίησε περὶ τοῦ ἔργου σου καὶ πρὶν ἀναφανῇ· περιέπεσε δὲ καὶ εἰς τὰς ἡμᾶς χεῖρας τὸ πονημάτιόν σου καὶ ἀνέγνω ὀγδοήκοντα Σελίδας φυλλαδίου σου καλουμένου “Τὰ Σούτσεια”». Ἄν ἰσχύει αὐτὸ πού ὑποστηρίζει ὁ Π. Σοῦτσος, τότε ὁ Ἀσώπιος ἄρχισε νὰ γράφει τὰ *Σούτσεια* προτοῦ νὰ δεῖ τὴν ὀλοκληρωμένην *Νέα Σχολή*. Ἦσως ἔτσι δικαιολογεῖται τὸ γεγονὸς ὅτι στὶς πρῶτες σελίδες τῶν *Σουτσειῶν* αὐτὸ καθαυτὸ τὸ φυλλάδιον τοῦ Π. Σοῦτσου, πού ὑποτίθεται ὅτι ἀποτελεῖ τὸ στόχο τους, ἀπουσιάζει.

21 Αύγουστου, έφ. *Αιών*, άριθ.
1385: άναγγελία τής έκδοσης
τής *Νέας Σχολής*.

(;) [Α. Φατσέας]¹⁵ *Τῷ Ἀρχηγέτῃ
τῆς Νέας Σχολῆς* (σατιρικό ποίη-
μα).

29 Αύγουστου, έφ. *Ἑλπίς*, άρ.
756: έμμεση κριτική τής *Νέας
Σχολής*: άπάντηση στὸν ποιητὴ
τῆς προηγούμενης σάτιρας.

[Ἐπάντηση στὸν Π. Σούτσο ἔ-
χει έτοιμάσει ὁ Δ. Τρανταλίδης
(=Βερναρδάκης): μένει ὁμως ἁ-
δημοσίευτῃ]¹⁶.

Σεπτέμβριος¹⁷: Ἡλίας Σταθό-
πουλος, *Ὁ Α. Παγκαβῆς καὶ ὁ Π.
Σούτσος ἢ ἡ Νέα Ἐπιστήμη περὶ
τῶν Φαινομένων τῆς Αὐτομάτου
Κινήσεως τῆς Τραπεζίης καὶ ἡ Νέα
Σχολὴ τοῦ Γραφομένου Λόγου...*

3 Ὀκτωβρίου, έφ. *Ἀθηνᾶ*, άρ.
2021: άναγγελία κυκλοφορίας
τῶν δύο πρώτων φυλλαδίων τῶν
Σουτσειῶν.

4 Νοεμβρίου, έφ. *Ἀθηνᾶ*, άρ.
2031: άναγγελία κυκλοφορίας

15. Στὴ βιβλιογραφία Γκίνη-Μέξα (τ. Β', άρ. 6144) ἀποδίδεται τὸ ἀνώνυμο καὶ
ἄχρονολόγητο αὐτὸ φυλλάδιο στὸν Α. Φατσέα καὶ ὡς χρονολογία έκδοσῆς του προ-
τείνεται τὸ 1853. Στὴν *Ἑλπίδα*, άρ. 756, 29 Αύγουστου 1853, διαβάζουμε τὰ ἑξῆς: «Κατ'
αὐτὰς διενεμήθη ἑνταῦθα σάτυρά τις κατὰ τοῦ Κ. Παναγ. Σούτσου διὰ τὴν ἀλλόκοτον
ιδέαν του νὰ γενῇ μεταμορφωτῆς τῆς καθομιλουμένης γλώσσης. Ὁ τὴν σάτυραν ταύ-
την συγγράψας ὤφειλε νὰ σεβασθῇ τὸ κοινὸν τῆς Ἑλλάδος περὶ τῆς φιλοκαλίας τοῦ
ὁποίου φαίνεται νὰ ἔχη πολλὰ κακὴν ὑπόληψιν, διότι ἄλλως δὲν ἔδιδεν εἰς φῶς τοιοῦ-
τον ἄνοστον, βάνουσον ἔργον». Ἐφόσον ἡ κριτικὴ αὐτὴ ἀφορᾷ στὸ ποίημα τοῦ Α.
Φατσέα, πράγμα ποὺ φαίνεται πολὺ πιθανό, τότε ἔχουμε ἓνα *terminus ante quem* γιὰ
τὴν έκδοσὴ του.

16. Βλ. Ἡλίας Σταθόπουλος, *Τοῦ Ποητικοῦ Διαγωνισμοῦ τοῦ 1857 τὰ Ἐπεισόδια καὶ
μῆς Λογικῆς Ἀριθμητικῆς ἢ Ἐπικρίσεις*, 1857, σ. 32 κ.ἑξ. καὶ σ. 60.

17. Γιὰ τὸν ἀκριβῆ χρόνον έκδοσης τοῦ φυλλαδίου αὐτοῦ βλ. ὁ.π., σ. 60.

τῶν δύο ἐπόμενων φυλλαδίων
τῶν Σουτσειῶν.

25 Νοεμβρίου, ἐφ. Ἑλπίς, ἀρ.
747: μετριοπαθῆς ἀλλὰ εἰρωνι-
κὴ μνεῖα τῆς ποίησης τοῦ Π.
Σούτσου.

28 Νοεμβρίου, ἐφ. Αἰών, ἀριθ.
1413: Π. Σοῦτσος, «Τὰ Σού-
τσεια».

28 Νοεμβρίου, terminus ante
quem γιὰ τὴν κυκλοφορία τοῦ
πέμπτου φυλλαδίου τῶν Σου-
τσειῶν¹⁸.

3 Δεκεμβρίου, ἐφ. Ἀθηνᾶ, ἀρ.
2042: [Κ. Ἀσώπιος], «Τὰ Σού-
τσεια Ἄρθρον Πρῶτον».

20 Δεκεμβρίου, ἐφ. Ἀθηνᾶ, ἀρ.
2049: [Κ. Ἀσώπιος], «Τὰ Σού-
τσεια Ἄρθρον Δεύτερον».

[Τὰ Σούτσεια Ἄρθρον Τρίτον
– Τέταρτον](;)¹⁹.

1854

Ἰανουάριος(;) ²⁰. Ἀρχίζει νὰ τυ-
πώνεται τὸ ἕκτο τυπογραφικὸ
τῶν Σουτσειῶν.

16 Φεβρουαρίου, Ἐπιστολὴ Σ.

18. Βλ. τὸ παράθεμα ἀπὸ τὸν Αἰών, τῆς σημείωσης 14, ὅπου ὁ Π. Σοῦτσος ἀναφέ-
ρεται στὶς «ὀγδοήκοντα» σελίδες ποὺ ἔπесαν στὰ χέρια του.

19. Βλ. σημείωση 11.

20. Βλ. Τὰ Σούτσεια, σ. 93 (ἕκτο τυπογραφικὸ), ὅπου ὁ Ἀσώπιος μνημονεύει δημο-
σίευμα τοῦ 1854 (Δ. Ἀλ. Χαντσερῆ, Ἀγγελία Περιοδικῶν Συγγραμμάτων, ἐν Κερκύρα.
Ἄν δεχτοῦμε ὅτι ἡ ἐπιστολὴ γιὰ τὴν ὁποία κάνουμε λόγὸ ἀμέσως πρὶ κατω ἀναφέ-
ρεται στὸ ἕκτο τυπογραφικὸ, εἶναι μᾶλλον λογικὸ νὰ τοποθετήσουμε τὴν ἀρχὴ τῆς
ἐκτύπωσής του στὸν Ἰανουάριον.

Κ. Βλαστοῦ στὸν Ἀσώπιο²¹: ὁ ἐκδότης ἐπιθυμεῖ τὴν περάτωση τοῦ ἔργου.

27 Φεβρουαρίου, *terminus post quem* γιὰ τὴν ἐκτύπωση τοῦ ἔβδομου τυπογραφικοῦ τῶν *Σουτσειών*²².

Σεπτέμβριος - Ὀκτώβριος. Κυκλοφορία τῶν *Σουτσειών*.

2 Νοεμβρίου, ἔφ. Ἀθηνᾶ, ἀρ. 2179: ἀναγγελία κυκλοφορίας τῶν *Σουτσειών*.

9 Νοεμβρίου, ἔφ. Ἀθηνᾶ, ἀρ. 2182: Α.Β., σύντομη κριτικὴ τῶν *Σουτσειών*.

13 Νοεμβρίου, ἔφ. Ἀθηνᾶ, ἀρ. 2183: ἀνώνυμη²³ ἑκτενὴς κριτικὴ τῶν *Σουτσειών*.

26 Δεκεμβρίου, ἔφ. *Spectateur de l'Orient*, ὀπισθόφυλλο: ἀνώνυμη κριτικὴ τῶν *Σουτσειών*.

21. Σῳζεται στὸ ἀρχεῖο τοῦ Ἀσώπιου (Σύμμεικτα Π/1· διαστ. 22×11,5) τὴν παραθέτω δλόκληρη:

Διδάσκαλε

Λάβετε τὴν σειρὰν τῶν Σουτσειών ἣν μοὶ ζητεῖτε· εὐχαριστοῦμαι δὲ μεγάλως διὰ τὴν ζήτησίν Σας ταύτην, διότι πέπεισμαι ὅτι προτίθεσθε νὰ δώσητε ἤδη τέλος εἰς αὐτά.

Τῇ 12^ῃ Φεβρουαρίου 1854

Σ.Κ. Βλαστός

Ἡ δυσἀρέσκεια ποὺ ὑποδηλώνεται ἐδῶ γιὰ τὴν παρὰ προσδοκίαν καὶ ἐκτὸς σχεδίου συνέχιση τῶν *Σουτσειών* εἶχε γίνει καὶ εὐρύτερα γνωστή, ὅπως τουλάχιστον φαίνεται ἀπὸ τὰ λεγόμενα τοῦ Γ. Χρυσοβέργη (*Τὸ Τρωγάλιον τοῦ Δοκησιόφου ἢ ὁ Αὐτόβλητος Σουτσοκρούστης*, σ. 22). Κι ἴσως δὲν εἶναι περιττό, στὸ σημεῖο αὐτὸ νὰ ἀναφερθοῦμε καὶ πάλι στὴν διστακτικότητα τοῦ Ἀσώπιου: κάτω ἀπὸ τὴν πίεση τῆς «περιρρέουσας ἀτμόσφαιρας», ὅχι μόνο ξεπεράστηκε ἡ ἴδια ἀλλὰ καὶ ἀντιμετώπισε ἐμπόδια ποὺ σὲ ἄλλες περιπτώσεις θὰ ἦταν πολὺ πιὸ ἐπικίνδυνα. Καὶ εἶναι, πιθανώτατα, σ' αὐτὸ τὸ ἐπίπεδο, τῆς ἐπιμονῆς καὶ τῆς τόλμης, ποὺ ἡ συμβολὴ τῆς «ὁμάδας», τοῦ Θ. Φαρμακίδη, τοῦ Θ. Μανούση, τοῦ Φ. Ἰωάννου, πρέπει νὰ στάθηκε ἀποφασιστικὴ.

22. *Τὰ Σούτσεια*, σ. 105 (ἔβδομο τυπογραφικόν), ὅπου μνημονεύεται ποίημα τοῦ Π. Σούτσου δημοσιευμένο στὸν *Αἰῶνα* τῆς 27ης Φεβρουαρίου 1854 (ἀρ. 1439).

23. Ὁ Γ. Χρυσοβέργης, στὸ *Τρωγάλιον* (σ. 16), τὴν ἀποδίδει στὸν ἴδιο τὸν Ἀσώπιο.

1855 [ἐν τέλει: 1 Φεβρουαρίου]: Γ. Χρυσοβέργης], *Τὸ Ἐπιδόρπιον τοῦ Γραμματοφάγου ἢ ὁ Αὐτόβλητος Σουτσοκρούστης*.

18 Ἀπριλίου, *Ἐφημερίς τῶν Μαθητῶν*, παράρτημα ἀριθμοῦ 113: Σκ. Βυζάντιος, Ἀπάντηση στὸν Γ. Χ.

[(:) Ὁ Φίλιππος Ἰωάννου γράφει ἀπάντηση στὸν Γ. Χ.· μένει ὁμως ἀδημοσίευτη²⁴].

[ἐν τέλει προλόγου: 12 Ἰουνίου]: Δ. Τ. Βερναρδάκης, *Τὸ Τρωάλιον τοῦ Δοκησισόφου ἢ Αὐτοσχέδιος Ἀπάντησις εἰς τὸν Κ. Γ. Χρυσοβέργην*.

Ὁκτώβριος²⁵: Γ. Χρυσοβέργης, *Ὁ Σκαρλᾶτος ἢ τοῦ Ἐπιδορπίου τὰ Θωμάσια*.

1856

[ἐν τέλει: 10 Ἰανουαρίου]: Σκ. Βυζάντιος, *Ὁ Σκαρλᾶτος ἢ κατὰ Χρυσοβέργην*.

Καλλιόπη Πολέμη

24. Τὸ κείμενο αὐτὸ παρουσίασε ὁ Μαν. Πρωτοψάλτης («Ἀνέκδοτος Λίβελος τοῦ Φιλίππου Ἰωάννου», π. *Νέα Ἑστία*, τ. ΚΑ', 1937, σ. 867-868). Τὸ χειρόγραφο σώζεται στὰ Γενικά Ἀρχεῖα τοῦ Κράτους (Ἀρχεῖο Φιλίππου Ἰωάννου Κ, 25.000, 158). Ἡ θέση ποὺ κατέχει στὸν «πίνακα» ὀφείλεται στὴν κάθε ἄλλο παρὰ βέβαιη σκέψη πὼς ἕνας ἀπὸ τοὺς λόγους ποὺ ματαίωσαν τὴν ἐκδόσή του ἴσως ὑπῆρξε ἡ κυκλοφορία τοῦ φυλλαδίου τοῦ Βερναρδάκη τὸ ὁποῖο πρόλαβε νὰ ἀνταποκριθεῖ πρῶτο στὸ κοινὸ αἶτημα γιὰ ὑπεράσπιση τοῦ Ἀσώπιου ἀπὸ τὰ βέλη τοῦ Χρυσοβέργη.

25. Γιὰ τὸν ἀκριβῆ χρόνον ἐκδόσεως τοῦ φυλλαδίου αὐτοῦ βλ. Σκ. Βυζάντιος, *Ὁ Σκαρλᾶτος ἢ κατὰ Χρυσοβέργην*, σ. 1.